

Könyvszemle

Kultúraformálódás a rövid életű demokráciában

A Magyar Kommunista Párt kultúrpolitikája a demokrácia kiépítése idején (1945–1946) címmel jelent meg N. Szabó József monográfiája a Gondolat Kiadónál. A kötet a második világháborút követő rendszerváltozás időszakában vizsgálja a kultúrpolitikában bekövetkező változásokat, a kiépülő politikai pluralizmus körülményei között helyét kereső értelmiség szerepét és lehetőségeit, az oktatás különböző szintjeit érintő reformokat, az oktatáspolitikai jellegzetességeit és a kultúra diplomáciai vonatkozásait, leginkább hiányos koncepcióját. Bár a szerző kutatásában a kommunista pártra összpontosít, könyve nem marad meg kizárólag a kommunista kultúrpolitika tudományos igényű feldolgozásánál. A kötetben feltáruznak a koalíciós pártok kultúrpolitikával kapcsolatos elképzelései is, a kommunista művelődéspolitikát más pártok véleményével ütköztetve, a pluralizmus, a demokrácia és a modernizációhoz való viszony aspektusából tárja fel a szerző. A hiánypótló monográfia a korábban megjelent írásokkal ellentétben a kultúrpolitika teljeségének bemutatására törekszik a demokrácia kiépítésének válságos időszakában, amely egyszerre hordozta a nemzet felemelkedésének páratlan lehetőségeit és a felsejlő diktatorikus tendenciákat. A kultúrpolitikai ágazatok elemzésekor figyelembe veszi a művelődéspolitikát determináló gazdasági, társadalmi és

nemzetközi hatásokat is, így szélesebb perspektívát nyújt a rendszerváltozás időszakára, az új demokrácia kiépülésére.

N. Szabó József arra is választ keres, hogy a Magyar Kommunista Párt (MKP) a kultúra mely területein milyen típusú konfliktusokat vállalt fel, s a művelődéspolitika önállósággal rendelkező, de egymással kölcsönhatásban álló ágazataiban képes volt-e koherenciát teremteni. A kutatás figyelembe veszi a magyar történelmi helyzet azon sajátosságát, hogy a koalíciós kormányzásban részt vevő felek között egyszerre figyelhető meg érdekellentét és érdekazonosság, valamint az MKP politikája nem volt azonosítható a „hagyományos” kommunista kultúrpolitikával. A magyar politikai küzdelmekbe nehezen beilleszthető szovjet minták, a kormányzásban való tapasztalatok hiánya és a pluralizmusba nem illeszkedő teóriák mind nehezítették a kommunista kultúrpolitika sikerre jutását. A nehézségeket pedig csak fokozta az ahhoz a társadalmi csoporthoz fűződő viszony, amely ábrázolásának a legnagyobb fejezetet szánja a szerző. Nem véletlenül. Mint írja is, „Mind a korszak politikájában fontos, miként ítéli meg az értelmiséget, mert a réteg kultúrateremtő és közvetítő szerepén túlmenően fontos pozíciókat tölt be a hatalmi, a politikai, az igazgatási és gazdasági szervezetekben.” N. Szabó ezzel összhangban elemzi az MKP értelmiséghez való viszonyát, s tárja fel passzívításának okait. Rámutat, hogy a 45-ös választásokkal legitimált demokrácia egy évvel később már nem a politikai pluralizmusnak

megfelelően fejlődött tovább, s a politikai koncepcióváltás az értelmiségpolitikában is leképeződött. Ennek mélyebb feltárása érdekében a szerző az értelmiséget nemcsak általában, hanem szakmai csoportonként is elemzi, vizsgálva a politikailag érdeklődésre számot tartó csoportokat, azoknak a fizikai és szellemi újjáépítésben betöltött szerepét. A műszaki értelmiség mellett preferenciájába tartozik a pedagógustársadalom, a közigazgatási értelmiség és az orvostársadalom, melyek tevékenysége szintén az átlagot meghaladó politikai dimenziót kapott.

A monográfia második fejezete a felsőoktatás és a tudomány reformjával foglalkozik. Hangsúlyozza, hogy a tudományos elit mindenkor a nemzeti felemelkedés és a modernizáció meghatározó csoportja, s az MKP is nagy gondot fordított a szellemi elit megnyerésére, ám az általa kitermelt „elit” nem a tudományt, hanem a hatalmat szolgálta.

A harmadik fejezetben a szerző a közoktatásra összpontosít, bemutatva az iskolarendszer demokratizálására és modernizálására tett javaslatokat, az oktatási reformkonceptiókat, valamint a tankönyvrevízió oktatáspolitikai jelentőségét. A Vallás- és Közoktatásügyi Minisztérium bő egy évének története jól szemlélteti, hogyan válhatott az oktatásügy hatalmi harcok színterévé. Az oktatás – mint a legfontosabb kulturális ágazat – nélkülözhetetlen reformja indokolta, hogy minél hamarabb kiépüljön a Vallás- és Közoktatásügyi Minisztérium (VKM) szervezete, s benne elkezdődjön a munka. Az ebbe a folyamatba való bepillantás mellett megismerhetjük az MKP-n kívüli politikai erők elképzeléseit is, a kommunista reformjavaslatokat részletesebben is bemutatja a szerző. A tankönyvrevízióról szóló részt olvasva jobban megérti az olvasó a téma oktatáspolitikai fontosságát, s

természetesen nem kerülheti el, hogy párhuzamot vonjon a későbbi korok tankönyvkiadási koncepcióival. A szerző azonban tárgyilagosan mutatja be az idealisztikus-utópisztikus elképzeléseket is. Teleki Géza miniszteri tevékenysége mellett megismerjük Keresztury Dezső művelődéspolitikai elképzeléseit. Tanúi lehetünk, hogyan került politikai támadások keresztútjába az oktatásügyet depolitizálni kívánó miniszter. Akármennyire is igyekezett távol tartani az oktatásirányítást a pártpolitikai befolyástól, pluralisztikus kultúrpolitikája nem tudott hosszú távon ellenállni a baloldali nyomásnak, s egyre inkább korlátok közé szorult.

A következő fejezetben még inkább „hazai terepre” érkezik a nyolcadik monográfiáját jegyző szerző. A szomszédos országokkal való kulturális kapcsolatok vizsgálatának jelen esetben csak az szab határt, hogy az adott nemzetközi helyzetben a magyar külpolitikának nem volt relevanciája, s az MKP kultúr-diplomáciai aktivitása is igen csekély volt. A beszűkült katonai és külpolitikai lehetőségeket ismerve jogos a szerző megközelítése, amelyben a kultúr-diplomácia eszközrendszerét mint a nemzetközi problémák rendezésének eszközt vizsgálja. Érthető a magyar és egyetemes kultúra viszonyára, a koalíciós pártok kultúr-diplomáciai célkitűzéseire és az MKP ezirányú koncepciójára vonatkozó kérdésfeltevése is, ugyanakkor a fejezet rövidsége is érzékelteti, hogy a lehetőségek igazából kiaknázatlanok maradtak, „sem a párt, sem a holdudvarába tartozó értelmiség nem reagált súlyának vagy befolyásának megfelelően a kultúr-diplomácia kihívásaira.” A történelmi változásokhoz igazodva N. Szabó külön foglalkozik a „Duna-medencei országok” sajátos és egyben közös helyzetéből adódó kultúrpolitikájával, hazánkban a szovjet–oros

kultúrához való viszonyával és az igazi relevanciával nem bíró „Nyugattal”. A szomszédos országokkal kialakítandó viszony szempontjából is kiemeli a magyar–román, illetve a magyar–jugoszláv együttműködést. Az előbbi viszony alakulása az erdélyi magyarság helyzete miatt sem volt mellékes, de az utóbbinak is meghatározója a magyar kisebbség kulturális és politikai jogainak biztosítása. Az erre vonatkozó intézkedések számba vétele mellett a szerző kitér a magyarság és a szomszéd népek közeledésében fontos szerepet játszó civil szervezetek tevékenységének értékelésére, s említést tesz a kultúrtörténeti szempontból jelentősebb eseményekről, rendezvényekről is. Rávilágít az irodalom, illetve az írók szerepének fontosságára, akiknek társadalmi szerepvállalása alkotóművészetüktől függetlenül is meghatározó volt. A Nagy István által tervezett Kelet-Európa Intézet létrejötté, vagy a Horváth Márton által megfogalmazott „kultúrfőlény” elleni harc kibontakozása a „közös cipőben járó” szomszédaink javát is szolgálta volna, de az egymás kultúrájának fejlődését kölcsönösen elősegítő szellemiség nem sokáig lehetett jelen. A téma iránt elkötelezett szerző is belátja, hogy az esetenkénti szerepvállalás, és a mindössze néhány önálló kultúrdiplomáciai megnyilvánulás kevésnek bizonyult ahhoz, hogy az országról kialakult negatív véleményt átformálja, és az ország presztízsét a kultúra eszközeivel növelje.

A monográfia záró fejezetében az író a párt népművelésre vonatkozó elképzeléseit tárja fel, bemutatva a kultúra leginkább átpolitizált és a politikai taktika szolgálatába állított területét. Miközben felhívja a figyelmet

a magyar társadalom sok szempontú tagoltságára, rámutat arra, hogy a kommunista párt fontosabb törekvései elsősorban a munkáságot érintették. A Munkás Kultúrközpont nevű szervezet létrehozása csak terv maradt, az MKP és a Szociáldemokrata Párt (SZDP) által alakított Munkás Kultúrszövetség (MKSZ) viszont fontos szerephez jutott, sora jöttek létre kerületi csoportjai, sokoldalú és színvonalas munkájával hozzájárult a munkások művelődéséhez. A munkáskultúra mellett az MKP prioritásának megfelelően a „falusi kultúrmunka” bemutatása is helyet kap a monográfiában. Ennek kapcsán egyre inkább láthatóvá válik az a folyamat, amelyet a politikai szempontok előtérbe kerülése jelleméz. Megismerjük a kultúrmunka és a politikaformálás összefüggéseit, a kultúraalakítás befolyásoló szerepét, a választási küzdelemben való bekapcsolását, az agitációs tartalmú összetevőit, szervezeti irányítását (Országos Propaganda Osztály Kultúrosztálya) és a pártsajtóban való tükröződését (*Pártmunka*). Külön alfejezet szól a háború utáni népművelésben meghatározó szerepet játszó népfőiskolákról és szabadegyetemekről mint a közművelődés sajátos formáiról.

A tudományos tárgyilagosság igényével készült könyv szélesebb érdeklődésre tarthat számot, nemcsak a tudományterületen jártas és a vizsgált időszakra fókuszáló olvasóknak tartogat újat, és szolgál tanulsággal. (*N. Szabó József: A Magyar Kommunista Párt kultúrpolitikája a demokrácia kiépítése idején (1945–1946). Budapest: Gondolat Kiadó, 2015. 275 p.*)

Nagy Balázs
PhD, Nyíregyházi Főiskola

A római jog, és hatása a modern jogok fejlődésére

A könyvről • Az ELTE Eötvös Kiadó gondozásában jelent meg Hamza Gábor akadémikus, az ELTE Római jogi tanszék tanszékvezető egyetemi tanára legújabb tematikus monografikus kötete, mely a szerző korábban megjelentetett tanulmányait tartalmazza, közös cím alá fűzve: *A római jog és hatása a modern jogok fejlődésére*. A kötet olyan (al) témákat taglal, melyek egyfelől civilisztikai, magánjogi, másfelől a civilisztika mentén közjogi jellegűek. A civilisztikai tanulmányok köréből kiemelném az elbirtoklás és az elévülés (11–44.), a felelősségi tan (ad 67.), a nemzetközi magánjog (ad 125.) mai intézményeire gyakorolt római jogi hatásokról szólóakat. Ide tartozik természetesen a római magánjog 19–20. századi, kontinentális európai, klasszikus polgári jogi kodifikációiban (ABGB, BGB, Code civil, Codice civile, svájci Ptk. és Kt.) az európai polgári jogi doktrína mentén modernizált recepciója (ad 146.). Fontos része e könyvnek a közjogiként minősíthető, a morális teológiának szentelt fejezet (161–176.), amely a római jognak a modern korban való továbbéléséről, az európai jogtörténet kulturális jelentőségéről, továbbá a modern európai jogharmonizációról (239.) és jogösszehasonlításról (konvergencia és divergencia) szól.

Közös nevezője akár a magánjogi, akár a közjogi fejtegetéseknek, az európai és magyar jogi kultúrában mély nyomokat hagyó jogintézmény-gondolat. A római jogi tapasztalatok a modern kor civilisztikai doktrínája mentén ma is időszerűek, hiszen ezek tartalmazzák a közjog területén a népek jogát, valamennyi népnél érvényesülő *ius gentium*-ot (lásd Földi – Hamza, 2013, 4.), azt, amit mai meg-

fogalmazásban a jogi kultúra egyfelől nemzeti, másfelől közösségi értékeként tart számon. A klasszikus német civilisztikai irodalom a közösségi jogi értékeket *Gemeines Recht*-nek, a mai európai civilisztikai irodalom ezt *acquis communautaire*-nek nevezi. A római jogban fogant, a modern (polgári) korban, Hugo Grotius által értelmezett természetjog szerint a *ius naturalé*-t az emberi törvények nem ronthatják le (Földi – Hamza, 2013, 41.). Ennek nyomait megtalálhatjuk akár Werbőczy István *Tripartitum*-ában (1514) is, mely a késői középkorban európai szinten fogant jogi kultúrát fogadta el, vagyis azt, hogy a szokásjog, ha a törvénynél nem is „erősebb”, de a „rossz törvényt” lerontja. Ez abban az időben volt, amikor az európai római jogi hagyományok alapján egyfelől az ún. dekretális (királyi) jog érvényesült, másfelől a helyi szokások. A dekretális jogok az egyes korabeli országokban, így Magyarországon is, nagyrészt konvergensek voltak. A dekretális jog azonban nem szüntette meg a helyi szokásjog konkurrenciáját, sőt ezeknek elsőbbségét támogatta (lásd erről Mezey Barna számos figyelemre méltó könyvét és tanulmányát). Magyarország akkoriban végveszélyben volt, és Werbőczy kódexe, mely a szokásjogot érvényesítette, hosszú ideig a szétdarabolt országban, a „nemesi” jog helyében, a népi szokásjogot érvényesítette (például az *Erdélyi Approbaták*). A magyar polgári korban (1830, 1848, 1861, 1867. évi „állomásokkal”), a szokásjog helyett, a jogintézmények mentén konvergens kódexjog, a polgári törvénykönyv megalkotása került előtérbe, ami Magyarországon is kifejezésre jutott, az európai és magyar kodifikációs doktrína és precedenciális, jogalkalmazási tapasztalatok alapján. A modern (polgári) korban, a XIX. és XX. századi európai kódexekben érvényre jutott a közösségi